

Honderdvijftig jaar Nederlands in West- en Oostlimburgse kranten

Max de Bruin en Dorothée Janssen

bron

Max de Bruin en Dorothée Janssen, *Honderdvijftig jaar Nederlands in West- en Oostlimburgse kranten* (Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Nr. 53). Hasselt 1989

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/brui012hond01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl / Max de Bruin en Dorothée Janssen

 dbnl i.s.m.

Honderdvijftig jaar Nederlands in West- en Oostlimburgse kranten

1. Inleiding

Het doel van dit onderzoek is het vergelijken van het Nederlands in Belgisch-Limburgse en Nederlands-Limburgse kranten, verder te noemen WL (Westlimburgs) en OL (Oostlimburgs). Over dit specifieke onderzoek, noch over de vergelijking van Nederlandse en Belgische krantetaal, is in de literatuur iets bekend.

Voor ons onderzoek hebben we ons beperkt tot een vijftal steekproeven, in 1860, 1890, 1920, 1950 en 1980, van telkens ongeveer 30.000 letters uit telkens een Nederlandse en een Belgische krant.^{*)} Om de vergelijking te stabiliseren kozen we voor zoveel mogelijk eenzelfde krant uit dezelfde plaats. Veel keus was er trouwens niet; in zowel WL als OL begint omstreeks het midden der 19e eeuw, hier en daar, een krant in het Nederlands te verschijnen. Om eventuele invloed van niet-Limburgse journalisten zoveel mogelijk te ontgaan, is ons onderzoeksmateriaal voornamelijk samengesteld uit regionaal nieuws, aangezien dit niet overgenomen wordt uit landelijke bladen. Voor ‘De Limburger’

- *) Uit Hasselt: De Onafhankelijke 11 (1860) 8, 11, 15, 18, 22, en 25 January en 1 February. Blz. 1 en 2.
 De onafhankelijke der provincie Limburg; Nieuws- en aankondigingsblad 41 (1890) 1, 5, 8, 12, en 15 Januari. Blz. 2.
 Nieuw Limburg; Nieuws- en advertentieblad voor de provincie 2 (1920) 18 en 25 Januari. Blz. 2.
 Het Belang van Limburg (1950) 12 Januari. Blz. 2, 3 en 4.
 Het Belang van Limburg (1980) 17 januari. Blz. 11, 14, en 15.
 En 18 januari. Blz. 10, 12 en 13.
 Uit Maastricht: De Limburger; Dagblad voor Staatkunde, Handel en Nijverheid 16 ((1860) 10, 18, 25 en 26 Januarij en 14 en 15 Februarij. Blz. 1, 2 en 3.
 Limburger Koerier 45 (1890) 16 en 23 Januari. Blz. 3.
 Limburger Koerier, Maastricht 75 (1920) 15, 16 Januari, le blad. Blz. 2.
 Gazet van Limburg; Provinciaal Dagblad 7 (1950) 12 en 13 Januari. Blz. 2
 De Limburger; Provinciaal Dagblad (1980) 18 januari. Blz. 3, 5 en 7.

uit Maastricht, 1860 bleek dit moeilijk te zijn; er is vrijwel geen streeknieuws in te vinden. Omdat er in Maastricht geen andere Nederlandstalige krant voorhanden was, hebben we ze toch bij het materiaal betrokken.

In elk van de vijf perioden zijn wij nagegaan: het gebruik van naamvalsvormen, de woordvolgorde in meervoudige werkwoordsgroepen en eigenaardigheden in woordgebruik.

2. Naamvallen

Het onderzoek is gebaseerd op een telling van naamvalsvormen in nominatief, genitief, accusatief, datief, voorw.-vorm na vz en als bijwoordelijke bepaling zonder voorzetsel. In de tabellen 1 en 2 zijn deze zes groepen onder elkaar opgenomen, afgezet tegen de vijf onderzochte jaren en de beide Limburgen. In tabel 1 zijn de zes categorieën onderverdeeld in de vier dragers van de naamvalsvormen: lidwoorden, voornaamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden (inclusief telwoorden) en zelfstandige naamwoorden. Tabel 2 geeft een onderverdeling naar genus en getal: mannelijk (M), vrouwelijk (F), onzijdig (N) en meervoud (P).

Opvallend in de tabellen is dat de tweede en vijfde categorie (genitieven en naamvallen na voorzetsel) het dichtst bezet zijn; de andere vakken zijn dunner bezet en lopen tegen 1950 vrijwel helemaal leeg. In tabel 1 kunnen we zien dat de lidwoorden favoriet zijn boven de voornaamwoorden die op afstand gevolgd worden door bijvoeglijke en zelfstandige naamwoorden. Uit tabel 2 blijkt een lichte superioriteit van het mannelijk bij de voorwerpsvormen, wat bij de groep ‘na voorzetsel’ het duidelijkst is.

De grootste groep van ‘naamvalsdragers’, de lidwoorden, hebben we in tabel 3 apart uitgezet tegen genus en getal in de zes bekende categorieën. Hier valt in de beide grote groepen meteen op dat bij de genitieven het vrouwelijk en het meervoud overheersen, bij de groep ‘na voorzetsel’ het mannelijk.

Naamvallen totaal Tabel 1

		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
nominatief I		10		14		11		-		-	
	v	9	9	4	9	-	2	1	-	-	-
	b	1	3	5	2	3	-	-	-	-	-
	z	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-
			1		-		-		-		-
genitief	1	63		46		53		32		6	
	v	27	67	18	44	12	64	8	16	1	3
	b	2	30	2	15	3	15	-	4	1	-
	z	15	2	9	2	16	-	6	-	2	-
			20		3		12		1		2
accusatief I	1	37		42		23		-		-	
	v	30	33	11	22	6	9	1	-	1	-
	b	12	14	11	7	5	3	-	-	-	-
	z	-	7	-	8	1	3	-	-	-	-
			1		-		-		-		-
datief	1	5		4		5		-		-	
	v	12	8	1	9	5	8	3	-	-	-
	b	3	2	-	3	2	-	-	-	-	-
	z	-	3	1	2	-	1	-	-	-	-
			-		-		-		-		-
na vz	1	112		130		102		13		8	
	v	42	126	26	96	21	94	2	19	-	16
	b	20	24	23	19	29	7	-	1	3	-
	z	-	29	17	19	16	19	-	2	-	-
			22		17		16		10		11

			43		22		24		12		11
bijw.bep.	1	8		3		5		-	-		-
			9		4		2		-		-
	v	2		1		2		-	-		-
			3		2		1		-		-
	b	2		3		10		-	-		-
			4		6		2		-		-
	z	-		-		1		-	-		-
			-		7		-		-		-
T	1	235		239		199		45		14	
			252		184		179		35		19
	v	122		61		46		15		2	
			76		48		26		5		-
	b	40		45		52		-		4	
			45		38		26		2		-
	z	37		27		35		16		13	
			65		32		36		13		13
T (l/z)		434	438	372	302	332	267	76	55	33	32

totaal Tabel 2

	1860		1890		1920		1950		1980	
	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
M	5		6		1		-		-	
		2		2		1		-		-
F	14		15		11		1		-	
		9		9		2		-		-
N	-		1		-		-		-	
		-		-		-		-		-
P	1		1		3		-		-	
		2		1		-		-		-
M	26		23		35		7		2	
		26		11		24		3		3
F	39		21		26		24		-	
		42		34		43		7		-
N	6		-		3		3		4	
		19		2		2		1		1
P	36		31		20		12		4	
		32		17		22		10		1
M	47		47		24		-		-	
		28		25		10		-		-
F	18		12		9		1		-	
		20		11		4		-		-
N	-		-		-		-		-	
		1		-		-		-		-
P	14		6		2		-		1	
		6		1		1		-		-
M	6		5		8		-		-	
		7		13		7		-		-
F	1		-		-		-		-	
		1		-		-		-		-
N	-		-		-		-		-	
		-		-		-		-		-
P	13		1		4		3		-	
		5		1		2		-		-
M	114		115		119		-		9	
		123		101		94		4		9
F	46		42		31		8		4	
		54		20		17		13		12
N	25		31		15		17		9	
		39		32		32		17		6
P	11		8		3		-		-	

		6		3		1		-		-
M	12		6		17		-		-	-
		15		18		5		-		-
F	-		1		-		-		-	-
		1		-		-		-		-
N	-		-		-		-		-	-
		-		-		-		-		-
P	-		-		1		-		-	-
		-		1		-		-		-

Lidwoord Tabel 3

	1860		1890		1920		1950		1980	
	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
M	3		3		-		-		-	
		2		1		-		-		-
F	7		9		10		-		-	
		7		8		2		-		-
N	-		1		-		-		-	
		-		-		-		-		-
P	-		1		1		-		-	
		-		-		-		-		-
M	10		11		15		2		1	
		8		6		8		1		2
F	24		14		19		20		-	
		26		28		38		6		-
N	-		-		-		-		2	
		8		-		-		1		-
P	29		21		19		10		3	
		25		10		18		8		1
M	28		34		17		-		-	
		17		15		7		-		-
F	9		8		6		-		-	
		16		7		2		-		-
N										
P										
M	3		4		5		-		-	
		5		9		6		-		-
F	-		-		-		-		-	
		1		-		-		-		-
N										
P	2		-		-		-		-	
		2		-		2		-		-
M	78		89		71		-		3	
		84		72		72		2		4
F	24		25		24		5		1	
		27		10		8		10		8
N	9		16		7		8		4	
		15		14		14		7		4
P	1		-		-		-		-	

		-		-		-		-		-
M	8		2		5		-		-	
F	-	9		4		2		-		-
		-	1		-		-		-	
N				-		-		-		-
P										

De opvallendste gedeelten van het cijfermateriaal zijn aanschouwelijk gemaakt in de grafieken 1 t/m 5, waarbij 2 en 4 uitvergrotingen zijn van 1, terwijl 3 en 5 uitvergrotingen zijn van respectievelijk 2 en 4. De lijnen in de grafieken stellen op zichzelf niet veel voor. Ze zijn slechts verbindingen tussen de vijf meetpunten; daar gaat het om.

Uit grafiek 1 wordt duidelijk dat er een voortdurende daling plaats vindt in het gebruik van naamvallen, ook vóór 1920. De snelle daling na 1920 kan verklaard worden door het facultatief stellen van de naamvals-n in België (1946) en Nederland (1947). De daling ten gevolge daarvan blijkt vooral in de groep ‘na voorzetsel’. Opmerkelijk is dat ook de genitieven sterk achteruitgaan, zij het relatief minder sterk. De ruime tijd tussen de meetpunten (1920 en 1950) geeft geen duidelijk inzicht in de vraag wanneer de daling eigenlijk heeft ingezet. Vrijwel zeker is de ‘val’ veel later begonnen dan in 1920, zoals de grafiek suggereert.

Wat hier eveneens duidelijk naar voren komt is de snellere teruggang der naamvallen in OL dan WL. Beide gebieden beginnen gelijk, maar in 1890 is er al een verschil van 20% (t.o.v. WL). Het elkaar naderen van de lijnen WL en OL na 1920 is niet verwonderlijk, omdat ze beide op weg zijn naar ‘nul’.

In grafiek 1 blijkt de groep ‘naamval na voorzetsel’ de grootste leverancier van naamvalsvormen te zijn. Ook hier een snellere daling in OL dan in WL. Dat het verloop van deze groep parallel loopt met het totaal hoeft ons niet te verbazen. Het ligt voor de hand dat het totaal in grootte en vorm vooral bepaald wordt door de (duidelijk) grootste component.

Bij de genitieven verloopt de ontwikkeling in WL en OL parallel, zonder het merkwaardige uiteengaan bij totaal en ‘na voorzetsel’. Opvallend is de vernieuwde belangstelling voor genitieven omstreeks 1920, zowel in WL als in OL. De andere vier categorieën zijn nauwelijks weer te geven. De grootste, de accusatief, sterft een mooie, geleidelijke dood.

Grafiek 2 geeft een vergroot beeld van de ‘naamvallen na voorzetsel’ uit grafiek 1. Daaronder is nu aangegeven welk aandeel de lidwoorden en de zelfstandige naamwoorden hebben in het ‘dragen’ van de naamvalsform. De lijnen voor bijvoeglijk naamwoord en voornaamwoord verlopen ongeveer gelijk aan die van het zelfstandig naamwoord, met dien verstande dat ze na 1950 tot nul naderen. Dat de naam vallen nog steeds niet helemaal uit onze taal verdwenen zijn, vindt dan ook zijn weerslag in lidwoorden en zelfstandige naamwoorden. We hebben hier te maken met de vaste uitdrukkingen, zoals: ten behoeve, ter harte, ten koste. Grootte en verloop van de ‘naamvallen na voorzetsel’ worden voornamelijk bepaald door de lidwoorden, waarvan het verloop ook de typische vorm heeft die we al kennen uit grafiek 1.

Deze lidwoorden als dragers van naamvalsvormen ‘na voorzetsel’ zijn op hun beurt uitvergroot in grafiek 3, waarin is nagegaan wat het aandeel is van genus en getal der begeleidende zelfstandige naamwoorden. Verreweg het grootste is dat van het mannelijk, dat samen met het vrouwelijk de typische vorm oplevert: snellere daling in Oostlimburgse kranten dan in Westlimburgse kranten. In WL bestaat er tussen 1860 en 1890 een toeneming van het aantal lidwoorden ‘in mannelijk milieu’ als drager van een constant blijvend aantal naamvalsvormen na voorzetsel. (Type: op den troon).

Zoals grafiek 2 de groep ‘naamv. na vz’ uit grafiek 1 vergroot, zo laat grafiek 4 de vergrote groep ‘genitieven’ uit grafiek 1 zien. De terugloop die omstreeks 1920 doorbroken wordt door een opbloeiende belangstelling, die we al gesignaleerd hebben, weerspiegelt zich in de voornaamste groep ‘dragere’ der naamvallen, ook hier de lidwoorden. Voornaamwoorden, bijvoeglijke en zelfstandige naamwoorden zijn veel geringer in aantal. Hun verloop is vlak en geleidelijk en het is dan ook duidelijk dat de genitieven hun verloop ontleen aan de lidwoorden met genitiefvorm.

Als we nagaan hoe die lidwoorden aan hun typisch verloop komen en ze daartoe uitvergrooten in grafiek 5, dan zien we dat het hier niet het mannelijk is dat bepalend is, zoals bij de

‘nv. na vz.’. Het vrouwelijk en iets minder het meervoud dragen de opbloei van genitieven omstreeks 1920 in OL. Het mannelijk kent dezelfde tendens, maar verloopt geleidelijker. Ook in WL bestaat een toeneming van het aantal genitieven, maar veel minder geprononceerd. Na 1920 verdwijnen ze in OL sneller dan in WL. Daar nemen de vrouwelijke vormen (type: der gemeente) na 1920 eerst nog toe en vertragen daardoor de neergang.

Op basis van onze gegevens over naamvallen kunnen we concluderen dat de naamvals vormen in de afgelopen 150 jaar in de onderzochte kranten geringer worden met een versnelling vóór 1950. De afnemning verloopt in WL trager dan in OL, wat zich vooral manifesteert in de groep ‘naamval na voorzetsel’. Bij de tweede grote categorie, de genitieven, wordt de terugloop doorbroken door een opbloei omstreeks 1920, in OL forser en sneller dan in WL, dat ook in de uiteindelijke teruggang ‘naijlt’.

3. Woordvolgorde in werkwoordsgroepen

Voor het onderzoek naar de woordvolgorde in werkwoordsgroepen zijn we nagegaan: bijzinnen met twee werkwoorden (B2), bijzinnen met drie werkwoorden (B3), beknopte bijzinnen (te + infinitiefgroepen) met twee werkwoorden (BB2) en hoofdzinnen met drie werkwoorden (H3). Zie de voorbeelden bij de tabellen.

Tabel 4 geeft de totalen van bijzinnen en beknopte bijzinnen. Bij beide categorieën is heel duidelijk dat ze aanvankelijk snel afnemen in aantal, daarna geleidelijk. In totaal verminderen de bijzinnen in WL tot 50% van het beginaantal, in OL tot 70%. De beknopte bijzinnen nemen in WL af tot 35% en in OL tot 45%. Voor beide groepen geldt dat WL hoger start en lager eindigt dan OL. De totalen voor H3 zijn in tabel 5 aangegeven.

Van de vier onderzochte groepen, B2, B3, BB2 en H3, daalt het aantal vrij geleidelijk en gelijkmatig in WL en OL.

Tabel 4

		Aantallen									
		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
B1	Bijzinnen met 1 ww.	113	65	53	52	72	45	67	64	57	55
B2	Bijzinnen met 2 ww.	86	90	78	73	61	63	62	68	44	58
B3	Bijzinnen met 3 ww.	24	23	9	16	17	13	10	12	10	15
B	Bijzinnen totaal	223	178	140	141	150	121	139	144	111	128
BB1	Bekn. bijz. met 1 ww.	83	74	49	31	35	47	32	32	26	41
BB2	Bekn. bijz. met 2 ww.	15	17	9	18	14	7	5	5	9	2
BB	Bekn. bijz. totaal	98	91	58	49	49	54	37	37	35	43
		Percentages									
		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
B1	Bijzinnen met 1 ww.	51	36	38	37	48	37	48	45	51	43
B2	Bijzinnen met 2 ww.	38	51	56	52	41	52	45	47	40	45
B3	Bijzinnen met 3 ww.	11	13	6	11	11	11	7	8	9	12
B	Bijzinnen totaal	100	100								
BB1	Bekn. bijz. met 1 ww.	85	81	84	63	71	87	86	86	74	95
BB2	Bekn. bijz. met 2 ww.	15	19	16	37	29	13	14	14	26	5
BB	Bekn. bijz. totaal	100	100								

Voorbeelden bij de tabellen

B1	(Ze zegt)	dat	hij	gisteren	op	straat	viel	a				
B2			dat	hij	gisteren	op	straat	is	gefallen/	gefallen	is	a
B3			dat	hij	gisteren	op	straat	moet	zijn	gefallen/		
								a	b	c		
								a	c	b		
								moet	gefallen	zijn/		
								c	a	b		
								gefallen	moet	zijn		
BB1	(Hij dacht)			gisteren	op	straat	te	vallen	a	b		
BB2				gisteren	op	straat	te	zijn	gefallen/			
								b	a			
								gevallente	zijn			
H3	Hij	moet		gisteren	op	straat	zijn	gefallen/	gefallen	zijn		
		a						b	c	c	b	

Tabel 5

		Aantallen									
		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
B2	ab	51		33		20		35		33	
			51		57		47		48		44
	ba	35		45		41		27		11	
			39		16		16		20		14
	T	86	90	78	73	61	63	62	68	44	58
B3	abc	9		5		6		4		4	
			8		9		5		11		12
	acb	12		4		8		2		5	
			13		5		5		-		-
	cab	3		-		3		4		1	
			2		2		2		1		3
	bac						1				
	T	24	23	9	16	17	13	10	12	10	15
BB 2	ab	5		5		12		4		9	
			14		16		6		5		2
	ba	10		4		2		1		-	
			3		2		1		-		-
	T	15	17	9	18	14	7	5	5	9	2
H3	abc	12		14		9		10		7	
			9		12		11		26		10
	acb	15		13		14		7		15	
			5		5		4		9		9
	cab										1
	T	27	14	27	17	23	15	17	35	22	20
		Percentages									
		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
B2	ab	59		42		33		56		75	
			57		78		75		71		76
	ba	41		58		67		44		25	
			43		22		25		29		24
	T	100									

B3	abc	37		56		35		40		40
			35		56		38		92	80
	acb	50		44		47		20		50
			56		31		38		-	-
	cab	13		-		18		40		10
			9		13		16		8	20
	bac						8			
	T	100								
BB 2	ab	33		56		86		80		100
			82		89		86		100	100
	ba	67		44		14		20		0
			18		11		14		0	0
	T	100								
H3	abc	44		52		39		59		32
			64		70		73		74	50
	acb	56		48		61		41		68
			36		30		27		26	45
	cab									5
	T	100								

Tabel 6

		Aantallen									
		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
B2	hebben ab	6		6		4		5		2	
			12		15		6		4		6
	ba	11		14		17		10		3	
			17		3		4		4		3
	zijn ab	4		2		6		1		1	
			10		8		11		12		7
	ba	13		16		12		4		-	
			10		7		4		7		6
	worden ab	3		2		-		6		7	
			4		14		13		11		10
	ba	6		10		9		10		5	
			10		2		7		7		4
T 1	ab	13		10		10		12		10	
			26		37		30		27		23
	ba	30		40		38		24		8	
			37		12		15		18		13
	zullen ab	12		9		6		6		6	
			16		6		7		11		11
	ba	2		-		1		-		1	
			-		-		-		1		-
	kunnen ab	10		2		1		2		4	
			2		4		2		1		6
	ba	1		1		2		-		-	
			-		-		-		-		-
	willen ab	3		4		-		6		2	
			-		1		1		2		1
	ba	-		2		-		-		-	
			-		-		-		-		-
	moeten ab	2		4		1		2		2	
			3		2		3		2		-
	ba	1		-		-		-		-	
			-		2		-		-		-
	rest ab	11		4		2		7		9	
			4		7		4		5		3
	ba	1		2		4		5		2	
			2		2		1		1		1
T 2	ab	38		23		10		23		23	
			25		20		17		21		21

ba	5		5		3		3		3
		2		4		1		2	1

Percentages

1860		1890		1920		1950		1980
WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL

B2 hebben ab

ba

zijn ab

ba

worden ab

ba

T 1	ab	30		20		21		33		56
			41		75		67		60	64

	ba	70		80		79		67		44
			59		25		33		40	36

zullen	ab	86		100		86		100		86
			100		100		100		92	100

	ba	14		-		14		-		14
			-		-		-		8	-

kunnen ab

ba

willen ab

ba

moeten ab

ba

rest ab

ba

T 2	ab	88		89		76		88		88
			95		83		94		91	95

ba 12 5 11 17 24 6 12 9 12 5

De grootte van de vier bestanden is nogal uiteenlopend. B2 is aanvankelijk ongeveer vier maal en later drie maal zo groot als de andere. De aantallen bij B3, BB2 en H3 zijn zo gering dat het niet verantwoord is percentages te hanteren voor de groepen afzonderlijk. Wel zullen we ze straks procentueel aantreffen in combinatie met B2.

In tabel 5 zijn de aantallen (en percentages) aangegeven voor de volgordes a-b en b-a, respectievelijk abc, acb, cab. Zoals uit de voorbeelden af te leiden is, kunnen we de volgordes onderscheiden: primair hulpwerkwoord - zelfstandig werkwoord (ab) en zelfstandig werkwoord - primair hulpwerkwoord (ba). Bij B3 en H3 rekenen we abc tot de groep ab (zijn gevallen), maar acb en cab tot de groep ba (gevallen zijn).

Er komen in het materiaal twee uitzonderlijke combinaties voor. De eerste is 'bac' in B3 in de zin: '...dat niemand eigenlijk verplicht is te lopen' (1920 OL). We hebben deze zin verder niet meegeteld, omdat 'verplicht' een naamwoordelijk karakter heeft. De tweede combinatie is 'cab' in H3 in de zin: 'En gezegd moet worden, het is een aardige naam' (1980 OL). Ook deze zin hebben we verder buiten beschouwing gelaten als stilistische eigenaardigheid.

De voorkeur voor ab of ba wordt het duidelijkst als we WL en OL vergelijken aan de hand van de percentages ab t.o.v. het totaal voor een bepaald jaar. In grafiek 6 zijn de percentages ab weergegeven voor de groep B2 en, omdat de percentages van de andere groepen afzonderlijk onbetrouwbaar zijn, voor de groepen B2, B3, BB2 en H3 samen.

Zowel de grafiek voor B2 als die voor alle groepen zinnen met een meervoudige werkwoordsgroep samen, vertonen in wezen hetzelfde beeld: een uiteengaan van de voorkeuren in WL en OL, gevolgd door een toenadering, met de grootste verwijdering in 1890 en 1920. In het begin van de onderzochte periode van 150 jaar ontwikkelen beide gebieden zich in tegengestelde richting, waarna OL vrij constant blijft en zelfs iets toeneemt in 'eigen richting', terwijl WL een 'aanpassingsmanoeuvre' schijnt te maken.

Er bestaat een opvallende overeenkomst met de grafieken voor de naamvallen in het algemeen en die na voorzetsel (grafiek 1 en 2), met dien verstande dat de toenadering daar opgaat in een ‘geforceerd einde’.

De vraag komt op of net als bij de naamvallen, ook hier ‘opbouwende elementen’ duidelijk verantwoordelijk zijn voor de vorm van grafiek 6. Daarom hebben we in het materiaal een splitsing aangebracht tussen werkwoordgroepen met ‘hebben, zijn of worden’ als eerste hulpwerkwoord en werkwoordgroepen met ‘zullen, kunnen mogen, moeten, enz.’ De eerste bestaan uit hulpwerkwoord + voltooid deelwoord, de tweede uit hulpwerkwoord + (te +) infinitief.

Het is bekend dat in de eerste combinatie een grotere spreiding voorkomt in voorkeur voor ab of ba, dan in de tweede waarin vooral de volgorde ab gehanteerd wordt. Hoe groot die spreiding is in ons materiaal blijkt uit tabel 6 en 7 waar we de voorkeur voor ab of ba weergeven voor ‘hebben, zijn en worden’ als eerste werkwoord gevolgd door een subtotaal T1, daarna voor de werkwoorden ‘zullen, etc.’ gevolgd door een subtotaal T2.

In graf. 7 zijn voor B2 de procentuele voorkeuren voor de volgorde ab weergegeven, afzonderlijk voor de groep ‘hebben’ en de groep ‘zullen’. Het percentage ab ligt volgens verwachting voor ‘zullen’ duidelijk hoger dan voor ‘hebben’. Vooral voor WL zijn de verschillen aanmerkelijk. Opvallend is de sterke stijging voor ‘hebben’ in OL tussen 1860 en 1890, die veroorzaakt wordt door een omslag bij het werkwoord ‘worden’: ab/ba in 1860: 4/10, in 1890: 14/2! (zie tabel 6) In dezelfde tijd daalt in OL de voorkeur voor ab bij de groep ‘zullen’, wat zijn oorzaak vindt in het minder voorkomen van het werkwoord zullen zelf (1860: 16 tegen 1890: 6), waardoor de verhoudingen in T2 danig in de war raken.

Dit is meteen een waarschuwing niet te snel conclusies te trekken uit kleine aantallen. Uiteindelijk is de groep T2 bij B2 vrij klein. Gemiddeld ongeveer de helft van T1.

Tabel 7

		Aantallen									
		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
H3 hebben	abc	5		9		4		-		-	
	acb		2		-		2		3		
zijn	abc	-		-		1		-		-	1
	acb		-		-		-		1		-
worden	abc	-		-		-		-		-	-
	acb		-		1		-		-		-
T 1	abc	5		11		5		1		-	
	acb		2		-		2		4		-
zullen	abc	6		2		2		7		4	
	acb		6		6		4		17		6
moeten	abc	6		6		8		4		12	
	acb		2		1		2		5		3
rest	abc	1		-		-		1		1	
	acb		-		5		1		2		2
T 2	abc	3		3		2		-		-	3
	acb		-		1		-		-		3
rest	abc	-		1		2		1		2	
	acb		1		1		4		3		2
T 2	abc	2		3		2		3		3	
	acb		-		1		1		4		2
T 2	abc	7		3		4		9		7	
	acb		7		12		9		22		10
T 2	abc	11		12		12		7		15	
	acb		2		3		3		9		8
		Percentages									
		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
H3 hebben	abc										
	acb										

zijn	abc									
	acb									
worden	abc									
	acb									
T 1	abc	55	40	92	0	71	67	100	-	0
	acb	45	60	8	100	29	33	0	-	100
zullen	abc	50	50	25	86	20	67	64	77	25
	acb	50	50	75	14	80	33	36	23	75
moeten	abc									
	acb									
rest	abc									
	acb									
T 2	abc	39	78	20	80	25	75	56	71	32
	acb	61	22	80	20	75	25	44	29	68
										45

		Aantallen										
		1860		1890		1920		1950		1980		
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	
B3	hebben	abc	1		2		4		-		1	
				1		2		-		-		-
		acb	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
								1				1
	zijn	abc	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-
		acb	6									
			4		-		-		-		-	
	cab	2		-		3		1		1		
			2		-				-		-	
T 1	abc		3		3		4		-		1	
				1		2		-		-		-
		acb	6		-		-		1		-	
				4		-			-		-	
		cab	2		-		3		2		1	
				2		-				-		1
zullen	abc		4		2		2		3		3	
				5		6		-		5		7
		acb	4		2		6		1		4	
				5		2		3		-		-
		cab	-		-		1		1		-	
					-		1		1		-	2
rest	abc		2		-		-		1		-	
				2		1		5		6		5
		acb	2		2		2		1		1	
				4		3		2		-		-
		cab	1		-		-		1		-	
					-		1		2		-	-
T 2	abc		6		2		2		4		3	
				7		7		5		11		12
		acb	6		4		8		2		5	
				9		5		5		-		-
		cab	1		-		-		2		-	
					-		2		2		1	
BB2 T 1	ab		0		0		4		1		2	
				2		9		0		3		1

	ba	9		4		2		1		0		0
			3		2		1		0		0	
T 2	ab	5		5		8		3		7		
			12		7		6		2		1	
	ba	1		0		0		0		0		0
			0		0		0		0		0	0

Percentages

1860 **1890** **1920** **1950** **1980**
WL **OL WL OL** **WL OL** **WL OL** **WL OL**

B3 hebbenabc

acb
cab

zijn abc
acb

cab

T 1	abc	27		100		57		0		50		
			14		100		-		-		0	
	acb	55		0		0		0		0		
			57		0		-		-		0	
	cab	18		0		43		100		50		
			29		0		-		-		100	

zullen	abc	50		50		25		60		43		
			50		67		0		83		78	
	acb	50		50		75		20		57		
			50		22		100		0		0	
	cab	0		0		0		20		0		
			0		11		0		17		22	

rest abc

acb

cab

T 2	abc	46		33		20		50		37		
			44		50		42		92		86	
	acb	46		67		80		25		63		
			56		36		42		0		0	

	cab	8	0	0	0	25	0	
			0	14	16	8	14	
BB2T 1	ab		0	0	67	50	100	
			40	82	0	100	100	
	ba	100		100	33	50	0	
			60	18	100	0	0	
T 2	ab	83		100	100	100	100	
			100	100	100	100	100	
	ba	17		0	0	0	0	
			0	0	0	0	0	

De grootste groep, T1, geeft duidelijk het beeld van verwijdering tussen WL en OL, gevolgd door toenadering en ligt kennelijk ten grondslag aan het beeld van grafiek 6.

Maken we het materiaal groter door B3, BB2 en H3 toe te voegen aan B2 en gaan we dan de procentuele voorkeur voor ab na in de subgroepen T1 en T2, dan ontstaat grafiek 8, waarin voor T1 het beeld niet wezenlijk verandert t.o.v. grafiek 7, maar waarin T2 ‘zich oplost’ tot een soortgelijke ‘open’ figuur als T1.

We kunnen concluderen dat de voorkeuren voor ab, die aanvankelijk niet zo veel verschillen in WL en OL, uiteengroeien en elkaar van lieverlede weer naderen. En verder dat in OL de voorkeur voor ab duidelijk groter is dan in WL, waarbij de verschillen kleiner worden tegen 1980 voor T1 en tegen 1950 voor T2.

4. Idioom

In het onderzochte corpus registreerden we alle woorden en uitdrukkingen die wij, respectievelijk als Oostlimburger-Nederlander en Westlimburgse-Nederlandstalige Belgische, eigenaardig of opvallend vonden vanuit ons persoonlijk taalgevoel. Wij begonnen met 1980 en gingen vandaar terug in de tijd en vonden, zoals kon worden verwacht, hoe langer hoe meer ‘bijzondere’ woorden. Doordat het vooral regionaal nieuws betrof, zat er op het eerste gezicht heel wat vergelijkbaar materiaal in, behalve voor 1860 om de al genoemde reden, nl. het ontbreken van streeknieuws in OL. Per jaartal rangschikten we onze woordvoorraad volgens woordsoort, OL tegenover WL.

Uitgaande van ons taalgevoel selecteerden we woordparen en woordgroepen: soms synoniemen waarvan er een verouderd, dialectisch, puristisch of progressief leek, soms een grotere groep woorden behorende tot een zelfde semantisch veld. Zo hielden we ca. 250 groepen woorden of woordparen over. Opnieuw werd het corpus nagelezen om de woordgroepen te complementeren. Uit deze aangevulde woordvoorraad werd een keuze gemaakt van ca. 75 woordparen of groepen op basis van de grootste geogra-

fische en diachronische frequentie. De beperktheid van het onderzochte materiaal dwingt ons een beduidende toevalsfactor in aanmerking te nemen.

Van een aantal synoniemen vonden we de ene variant alleen in OL en de andere alleen in WL (Groep I, tabel 8). Van andere woordgroepen kwamen een of meer varianten in WL voor, terwijl de andere zowel in OL als in WL werden aangetroffen. (Groep II, tabel 9). Verder waren er synoniemen die gespreid voorkwamen (Groep III, tabel 10). Afzonderlijk en uitvoeriger gaan we in op 16 groepen woorden die geografisch en diachronisch een relatief hoge frequentie hebben en daardoor meer relevantie voor ons onderzoek. (Groep IV, tabel 11).

Waar het mogelijk is, hebben we voor opvallende evoluties, overeenkomsten of verschillen een plausibele verklaring gegeven. Daartoe hebben we buiten de gewone lexica een aantal taalkundige publicaties en Limburgse idiotica geraadpleegd.

Dat de onder I, II en III aangehaalde synoniemgroepen ongeveer gelijktijdig voorkomen, hebben we als uitgangspunt beschouwd. We vermelden ze in een min of meer chronologische volgorde.

I Synoniemen die of in OL voorkomen of in WL

1. ‘Gevangenhuis’ is volgens het WNT ‘thans weinig meer in gebruik’ en bestond al in het Mnl. ‘gevangenhuus’. ‘Gevang’ wordt als ABN aanvaard (Noë, 1975).
2. In 1932 werd ‘gendarmerie’ in Nederlandstalig België officieel door ‘rijkswacht’ vervangen (Grauls, 1957).
3. Bij deze groep valt de onzekerheid in WL op. ‘Ouderling’ is volgens het WNT in de betekenis van ‘bejaard persoon’ in Zuid-Nederland nog algemeen in gebruik, doch in Noord-Nederland verouderd. ‘Derde leeftijd’ is een afleiding van het gallicisme ‘derde leeftijd’.
4. In afwijking van het adjectief ‘gevierd’, dat ‘algemeen geprezen’ betekent, ontleent het zelfstandig gebruikte ‘de gevierde’ zijn betekenis direct aan het werkwoord ‘vieren’ en betekent het ‘de gehuldigde’. Het werd en wordt nog steeds in het Zuidnederlands frequent gebruikt. (In de Standaard der Letteren (1989) 3, nr. 1940, 15 juli, Ottevaere, E., ‘Kempowski 60’,

Synoniemen I Tabel 8

		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
1	gevangenhuis	w									
	gevang			w							
	huis van arrest		o								
	gevangenis				o						
	mulder			w							
	molenaar				o						
	terugkomen			w							
	terugkeren				o						
	razernij			w							
	hondsdolheid						o				
	konfituur			w							
	jam								o		
	statie	w		w							
	station				o		o				
	overheden	w		w		w					
	autoriteiten		o				o				
	schrijnwerker	w									
	timmerman		o				o				
	baan								w		
rijksweg				o							
rijweg									o		
vermindering								w			
reductie									o		
militiaan										w	
milicien				o							
aanslaan			w								
in beslag nemen				o				o		o	
2	gendarmerie					w					
	rijkswacht									w	
	marechaussée			o		o					

3 oude van dagen o
bejaarde o
ouderling w
derde leeftijd w

		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
	patroon werkgever					w					o
4	gevierde jubilaris							w		w	o
5	tegenstrever tegenstander	w		w						w	o
6	ingang prijzen der plaatsen toegang entree(prijs)			w		w		w		w	o
	syndicaat vakbond					w					o
	privaat particulier	w		w						w	o
7	zich aanbieden zich aangeven zijn komst aanmelden zich aanmelden	w		w				w			o
	vergoeden compenseren									w	o
	practisch vrijwel									w	o
	omleiding omlegging									w	o
	huwen trouwen									w	o

lazen we het pas nog tweemaal. Ottevaere is een Kortrijks germanist.) Toch is het in woordenboeken onvindbaar in tegenstelling met ‘gehuldigde’. De werkwoorden ‘huldigen, inhuldigen en onthullen’ worden in Zuid-Nederland niet gemakkelijk spontaan gebruikt. Daar wordt ‘gevierd’ en ‘ingewijd’.

5. ‘Tegenstrever’ wordt door Van Dale ‘Belgisch’ genopemd.
6. Het bastaardwoord ‘entree’ wordt in WL blijkbaar ten allen prijze geweerd. Van het gallicistische purisme ‘ingang’ evolueert men via het weifelende ‘prijzen der plaatsen’ naar ‘toegang’, dat door taalverzorgers i.p.v. ‘ingang’ wordt aanbevolen. Merkwaardigerwijze troffen we het tegenwoordig algemeen gebruikte Zuidnederlandse ‘inkom’ hier niet aan, hoewel het ook in WL zeer gangbaar is. (Goossens, VI. Pur., 1975)
7. Ook bij deze groep zien we de aarzeling om de correcte (Noordnederlandse) vorm over te nemen. Het gallicisme ‘zich aanbieden’ wordt vervangen door het gallicisme ‘zich aangeven’. De ijver om correct te schrijven én de angst niet begrepen te worden resulteren in de contaminatie ‘zijn komst aanmelden’.

II Synoniemen die of in WL, of in WL en OL voorkomen

1. 'Geneeskundige' is een afleiding van 'geneeskunde' en betreft vooral de wettelijke bevoegdheid, terwijl 'geneesheer' meer op de praktijk slaat. Volgens het WNT is dit laatste 'een betrekkelijk jong woord, naast het vroegere geneesmeester'. Het mnl. 'doctoer' met de betekenis 'geleerde, leraar', is afgeleid van de Latijnse verbogen vormen van 'doctor'. Later krijgt het de betekenis 'arts', evenals de latere ontlening 'dokter'. Volledigheidshalve dient hier 'medicus' vermeld, dat in OL in 1950 driemaal in een artikel voorkomt. Het gaat hier evenwel niet over een gewone arts, maar over een Parijse professor.
2. 'Komiteit' is een oudere ontlening uit het Frans; het jongere 'comité' wordt als vreemd ervaren (Goossens, VI.Pur., 1975)
3. In navolging van het Frans wordt 'magazijn' in latere tijd als een enigszins voornamere term voor 'winkel' gebruikt, aldus het WNT. O.i. is het nu onherroepelijk verouderd in die betekenis, ook in Zuid-Nederland.
4. 'Maatschappij' is 'nog thans in Zuid-Nederland een gewone term' voor 'vereniging, inzonderheid van vakgenoten', volgens het WNT. Men heeft in het Zuiden of WL deze betekenis langer bewaard, maar hoe men tracht het Noorden of OL na te volgen, is heel aanschouwelijk bij 'vereniging', 'gezelschap' en 'groep', voorzover we niet met een toevalligheid te maken hebben.
5. Cfr. IV, 4.
6. Het betreft in WL: een 'bestuurder' van werken (1890), 'bestuurderdiensthoofd' van ministerie van Koloniën (1920), 'bestuurder' van school (1950), van gevangenis (1950 2×), een 'directeur' van gevangenis (1950), van sportcentrum (1980); in OL: een 'directeur' van theater (1890), van postkantoor, van Gem. kindervoeding (1920), van stichting (1950), van sociale zaken (1980); in WL: een 'prefect' van school (1920). In OL troffen we in 1890 en 1950 éénmaal 'hoofd' van een school aan. Deze groep woorden toont een contrast tussen WL en OL tot 1950. Dan ontstaat er twijfel in WL, die in dit geval een voordeel van 'directeur' wordt beslecht (Goossens, VI.Pur., 1975).
7. Het niet-Limburgse 'onderpastoor' dringt vanuit Brabant binnen in WL onder invloed van de kerkelijke taal (Goossens, 1970)
8. 'Inrichten' werd hier gebruikt in de betekenis van 'organiseren'. Het is een purisme.

Synoniemen II Tabel 9

		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
1	doktoor	w		w							
	dokter			w							
	geneeskundige		o		o						
	geneesheer		o	w		w			o		
2	komiteit	w				w					
	comité				o		o			w	o
3	magazijn			w		w					
	winkel	w			o		o				o
4	maatschappij			w		w					
	vereniging		o		o		o	w	o	w	
	gezelschap				o			w			
	groep								o	w	o
	kring							w		w	o
	opzoeking(swerk)			w						w	
	onderzoek	w			o	w	o	w			o
5	toestaan							w			
	toelaten									w	
	vergunning			w	o			w			
	verlenen										
6	bestuurder			w		w		w			
	prefect					w					
	directeur				o		o	w	o	w	o
7	onderpastoor							w		w	
	kapelaan				o			w	o		
8	inrichten					w		w		w	
	organiseren						o		o	w	
	beleggen (verg.)							w	o		
	verwezenlijken							w	o	w	o
	realiseren									w	o
		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
9	rijwiel							w			
	fiets					w	o				

	stoffelijke materiële	w	w w	o		o
10	begeerd gegeerd gewild	w		o	w w	o
	botsing botsen in botsing komen aanrijding aanrijden		w w w w w	o o		
11	veelbetekenend interessant		w w	o		
12	kortelings binnenkort		w	o	w	
	dagorde agenda			o	w w	o
13	belanghebbende belangstellende geïnteresseerde		w	o	w w	o
	ontvangst receptie				w w	o

9. Het belgicisme ‘velo’ dringt blijkbaar niet door in de schrijftaal in WL. Het is merkwaardig dat na ‘fiets’ in 1920, het ‘maakwoord’ ‘rijwiel’ (Van Nierop, Wvg, 1968) in 1950 opduikt.
10. ‘Begeerd’ staat in de woordenboeken niet als een apart lemma, maar wordt wel aangeduid als synoniem voor het gewestelijke ‘gegeerd’ en voor ‘gewild’. Dit is weer een voorbeeld van vroeger correct gebruik dat evolueert naar latere onzekerheid.
11. ‘Veelbetekenend’ werd hier duidelijk niet gebruikt in de betekenis ‘veel betekenissen hebbend’, maar als alternatief voor ‘interessant’.
12. In het Mnl. verwees ‘kortelings’ vaker naar de toekomst dan naar het verleden. In de eerste betekenis is het vervangen door ‘binnenkort’ (Van Loey, 1981; Van Nierop, 1963)
13. ‘Belanghebbende’, ‘belangstellende’ en ‘geïnteresseerde’ werden gebruikt in de betekenis ‘persoon die blijk geeft van belangstelling’.

Synoniemen III Tabel 10

		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
	ambtenaar	w					o				
	beambte			w	o	w					
1	getal	w	o			w					
	aantal	w						w		w	o
	ingezetene				o	w	o				
	inwoner		o					w		w	
		1860		1890		1920		1950		1980	
		WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL	WL	OL
	horloge			w	o		o				o
	uurwerk			w							o
	belangstelling							w	o	w	o
	interesse									w	o
	aantrekkelijk								o	w	o
	attractief								o	w	

Synoniemen IV Tabel 11

		West-Limburg					Oost-Limburg				
		60	90	20	50	80	60	90	20	50	80
1	bureau					1	3	1	3	1	
	bureel		3	2	1						
	kantoor					2		5			
2	arbeiders						1	2	3		
	werklieden		5	1		2		3	2		
	werknemers									5	
3	toelage					2		1			
	betoelaging					1					
	subsidie							6	1	2	
4	inwilliging							1			
	toelating				1	2					
	vergunning		1					3	3	2	
5	betoog									1	
	lezing							3	2	1	
	onderricht				1						
	rede					1					
	spreekbeurt				1			1			
	studie				1						
	toespraak				1	1					
	uiteenzetting				1						
	vertoog			1			1				
	voordracht			1	3			2	1		
6	buurt					1	2				
	gebuur	1	3								
	nabijheid		1			1	2	1	1		
	omgeving							1	2		
	omliggende			1	1						
	omstreken	1									
	omtrek			3			1				
7	M.	13	16	2	1						
	Mr.				1						
	de heer	9	20	11	11	2	13	23	2	17	
	dhr.				17		6	41			
	de h.				1	11					
	de heeren			1			1	3	2		

de hrn.				2
HH.		1		
Mijnheer	2			
mevrouw	1	2		1 2
Madame	1			
mad.	2			
vrouw	1			1
Mevr.	2	1	2	3
Mejuffrouw		1		
Mejuffer		1		
Mej.		5		1 2
Weduwe	1			

		West-Limburg					Oost-Limburg				
		60	90	20	50	80	60	90	20	50	80
8	bestatigen constateren vaststellen	3	3	4			1		1	1	2
				1							1
9	(wel)gelukken (wel)gelukken onpers. lukken (pers.) slagen	2	2		1			1			
									1		
			1		1				1		
			1		2	2			2	7	
10	sturen verzenden zenden				2			2		1	
		1					1	2	3		
		4	1	2	1		5	1	1		
11	bekomen krijgen ontvangen in ontvangst nemen verkrijgen		1	2		1					
								1	1	2	
		1				3		2	4		
											1
						1		1	1	1	
12	doorgaan gebeuren geschieden plaats grijpen plaats hebben plaats vinden zich voordoen zijn (=plaats hebben)	1 6 3 2 2 2 1			3 1 3 3	2					
							2				1
				1	3		2	1		3	
					1						
		2	6		3		2	2	2		4
								2		3	2
			1								
											5
13	diverse onderscheidene verscheidene verschillende verschillige							1	2	2	4
							1				
		4	3	3	1		2				
						4	3	5	7	11	
		1	5								
14	bekend beroemd berucht gekend opgemerkt vermaard				1			3		4	1
			1								
								1			
			1		1	1					
						1					
		1			1						
15	gans(ch)	7	2	8	1	3					

geheel	2	5	2	3	11	3	3	2
geheel en				1				
gansch								
heel						1	1	
helemaal								1
16 om x u.			8	3			9	14
te x u.			4	1				
omstreeks			4		2	1	3	1
rond			1	3				

III Synoniemen die gespreid voorkwamen

1. Het woord ‘aantal’ is pas in de 18e eeuw uit het Duits in het Nederlands doorgedrongen. In tegenstelling met ‘getal’ duidt het een onbepaalde hoeveelheid aan, aldus het WNT. De hierboven geregistreerde gevallen hebben alle deze betekenis.

IV Groepen woorden met een geografisch en diachronisch relatief hoge frequentie

1. ‘Bureel’ dat al in de 16e eeuw voorkomt, is een ontlending uit het oudere Franse ‘burel’. ‘Bureau’ is een Noordnederlandse ontlending van het Franse ‘bureau’, volgens Van Haeringen een ‘herverfransing’. In de 19e eeuw gebruikten Noord- en Zuidnederlandse schrijvers ‘bureel’ als een purisme (Van Nierop, Htb, 1968). In de dialecten in WL en OL kent men alleen ‘bureau’ en niet ‘bureel’ (Endepols, Jaspars, Kats, Staelens). In ons materiaal treffen we in OL alleen ‘bureau’ aan en ‘kantoor’, maar dan bijna altijd in de uitdrukking ‘ten kantore’. In WL werd ‘bureel’ geregeld gebruikt en pas recent vervangen door ‘bureau’.
2. ‘Arbeiders’ treffen we alleen in OL aan, ‘werklieden’ in OL en WL. Terwijl ‘werklieden’ in WL standhoudt tot nu, wordt het in OL duidelijk afgelost door ‘werknemers’. Wellicht heeft dat te maken met evoluerende sociale verhoudingen en kunnen we ‘patroon--werkgever’ (zie I) in het zelfde licht stellen. Van deze drie woorden hoort alleen ‘werklieden’ tot de Limburgse omgangstaal (Endepols, Jaspars, Kats, Staelens).
3. Volgens Van Dale is ‘toelage’ in de betekenis van ‘subsidie’ ‘verouderend’, terwijl het WNT het ‘verouderd’ noemt. Weliswaar ingeburgerd in de Zuidnederlandse omgangstaal (Staelens), kwam ‘subsidie’ in het recente materiaal in WL niet voor. Men houdt vast aan puristische alternatieven.
4. Zoals ook het werkwoord ‘toelaten’ en de uitdrukking ‘vergunning verlenen’ (zie II), behoren deze woorden min of meer tot de ambtelijke taal. Al wordt ‘vergunning’ in de recente Zuidnederl. schrijftaal vaak aangetroffen, toch blijft het afwezig in ons materiaal van deze eeuw in WL. (Van Nierop, Htb, 1968).
5. Deze groep is merkwaardig omdat een aanzienlijk aantal woorden uitsluitend in WL of in OL voorkomen; slechts enkele zowel in OL

als in WL. Maar vooral interessant is de grote verscheidenheid van termen -die niet alle even adequaat zijn, bijv. onderricht, studie- in WL in 1950. Verder lijkt het o.i. niet toevallig dat 'voordracht' in 1950 driemaal in WL voorkomt en niet in OL, althans niet in de corresponderende betekenis. Dat kan wellicht verklaard worden door het feit dat we 'voordracht' in 1950 in OL vijf maal aantreffen in de betekenis 'optreden met poëzie en muziek'. Het woord heeft daar blijkbaar een bepaalde betekenisverschuiving ondergaan.

6. 'Buurt' is in WL geen inheems woord. Men spreekt er van 'gebuur' (Staelens) of 'nabuur' (Schoofs). 'Nabijheid' hoort niet tot de Limburgse omgangstaal. 'Omgeving' treffen we aan in de omgangstaal van OL (Endepols, Jaspars, Kats), maar niet in WL. 'Omtrek' is algemener in de beide Limburgen (Endepols, Jaspars, Staelens). Een suspect geval is 'omliggende': het is Zuidnederlands, maar geen Limburgs, dus mogelijk een geval van Brabantse expansie.
7. Het is niet duidelijk of 'M.' en 'Mr.' afkortingen zijn van 'mijnheer' of van 'monsieur'. De gevallen waar 'Mr.' stond voor 'meester' werden terzijde gelaten. In OL komen 'mijnheer', 'monsieur', 'madame' en de afkortingen niet voor. Deze tabel toont ons verder nog enkele opmerkelijke gegevens: In een zelfde artikel in 1890 WL wisselen 'Mad.' en 'vrouw' af. Uit de inhoud en de familienamen blijkt dat 'Mad.' tot de Franstalige bourgeoisie behoort, maar 'vrouw' niet. (Een omgekeerde werking had die sociaal-talige factor in de jaren '50 in Opglabbeek: in het hele dorp was er maar één 'mevrouw', nl. de vrouw van de dorpsarts, elke andere dame was 'madam'.) Wanneer in 1920 in WL de afkorting 'M.' drastisch vermindert, is er in OL plots een enorme piek van 'dhr.'. WL houdt het voorlopig bij 'de heer'. Als er in 1950 -ook hier weer het jaar met de meeste varianten in WL- de afkorting 'dhr.' volop wordt gebruikt, is OL ervan afgestapt: het schrijft weer 'de heer'. In 1980 is de afkorting in WL nog steeds in gebruik, terwijl in OL op een uitzondering na alle namen van mannen zonder deze titel voorkomen. Dat is dan weer in tegenstelling met de vrouwennamen.
8. Het Franse werkwoord 'constater' wordt pas in het begin van de 18e eeuw aangetroffen. Een halve eeuw later begint het in

de andere Westeuropese talen door te dringen, tot het al vlug een internationaal woord is dat ook in Nederland populair is. In België blijft men er in de 19e eeuw afkerig van en wendt men zich tot ‘bestadigen, bestatigen’, een werkwoord dat al in het Mnl. voorkomt met de betekenis ‘bekrachten’. Dit barbarisme heeft een eeuw ‘gewoekerd’. Het alternatief ‘vaststellen wordt dan gebruikt, wat op zijn beurt in het Noorden protest verwekt (Grauls, 1957). Van deze drie woorden blijkt in Limburg ‘constateren’ nog het eerst in de spreektaal door te dringen. In Hasselt is men overigens al ‘tot de constataatie’ gekomen (Staelens).

9. Na de langdurige verwarring tussen ‘gelukken’, ‘lukken’ en ‘slagen’, schijnt er toch een toenadering te ontstaan tussen WL en OL.
10. De geringe geregistreerde verschillen tussen OL en WL bij het gebruik van ‘sturen’, ‘zenden’ en ‘verzenden’ kunnen toevallig zijn. Ook in OL zijn ‘zenden’ en ‘verzenden’ frequenter dan ‘sturen’. In de Limburgse dialecten betekent sturen ‘richten’. Het is plaatselijk een zeer recente variant van ‘schikken’. Behalve de invloed van de schrijftaal (ook de Brabantse expansie) kan ook dat betekenisverschil tussen ‘sturen, richten’ en ‘zenden, schikken’ het gebruik van ‘zenden’ hebben begunstigd (Goossens, De gevolgen..., 1981). Het Frans-Nederlands woordenboek van Olinger (Brussel, 1825) geeft als vertaling voor ‘envoyer’: ‘zenden, afzenden, toezenden, verzenden, wegzenden, toeschikken’. Geen spoor van ‘sturen’!
11. In de Limburgse omgangstaal is het gewone woord ‘krijgen’. ‘Bekomen’ is er ongebruikelijk. ‘Ontvangen’ zegt men alleen als het ‘(mensen) onthalen’ betekent. (Jaspars, Kats, Schoofs, Staelens, Stevens), in Maastricht ook in de betekenis van ‘krijgen’ (Endepols). De relatief frequente aanwezigheid van ‘bekomen’ kan waarschijnlijk verklaard worden als ontlening uit de ambtelijke taal.
12. Er zijn twee opmerkelijke feiten bij deze groep. Enerzijds treffen we in WL ‘doorgaan’ aan met de gewone betekenis van ‘plaatshebben’ zonder het aspect ‘in weerwil van zekere moeilijkheden of bezwaren’, zelfs in de laatste jaren. Anderzijds duikt plotseling in OL het werkwoord ‘zijn’ op met die betekenis, zoals in ‘wanneer is het concert?’.

13. Deze groep woorden is een van de markantste voorbeelden van het onderscheid tussen OL en WL en van de wijze waarop WL het Oosten op een afstand volgt. In de Westlimburgse dialecten zijn ‘verschillige’ en ‘differente’ de gebruikelijke woorden als ergens een verschil aan te pas komt (Schoofs, Staelens). Als ‘meer dan een’ bedoeld wordt, gebruikt men ook ‘verscheiden’ (Schoofs). In OL voegt zich bij het relatief frequente ‘verschillende’ stilaan in toenemende mate het bastaardwoord ‘diverse’, tot dit laatste het eerste in 1980 uitschakelt. Precies op dat moment wordt in WL het geregeld gebezigde ‘verscheiden’ opeens afgelost door ‘verschillende’.
14. De onzekerheid in WL, vooral in 1950, vinden we in deze groep weer treffend geïllustreerd. Zelfs in 1980 heerst er nog verwarring. O.i. hangt deze twijfel samen met de betekenis van ‘bekend’ in de dialecten van WL, nl. ‘kennende’, zoals in ‘Ik ben hier nietbekend: Ik ken deze plaats niet’.
15. In OL treffen we ‘gans’ wel in de dialecten aan (Endepols, Jaspars, Kats), maar niet in de onderzochte krantetaal. In de Westlimburgse dialecten wordt ‘gans’ niet zo algemeen gebruikt, behalve in de samenstelling ‘helegans’ (Staelens, Tuerlinckx), die overigens al bij Kiliaen vermeld wordt. Toch komt ‘gans’ in WL veelvuldig voor in de schrijftaal, alhoewel het -tenminste in ons materiaal- blijkbaar vergezeld wordt door ‘geheel’.
16. ‘Te x u.’ is misschien wel ‘dagelijkse taal in Z.-Ned.’ (WNT, Cornelissen-Vervliet), in de Limburgse spreektaal horen we het niet. Onder invloed van de geschreven taal in het Zuiden werd ‘te’ gebruikt om het juiste tijdstip aan te geven, terwijl ‘om’ meer speling toeliet. ‘Te’ is een markant voorbeeld van een element van formeel taalgebruik, behorend tot ‘de min of meer marginale registers van de standaardtaal, dat in meer als centraal bedoelde registers wordt gebruikt’ (Goossens, 1981). De nabijheid van het juiste tijdstip wordt in OL consequent weergegeven door ‘omstreeks’ dat we ook wel in WL aantreffen, maar het zou het jaar 1950 niet zijn als we er geen variant zouden terugvinden. Het is vreemd dat we nergens het inheemse ‘omtrent’ tegenkwamen; WL koos weer voor het Zuidnederlandse ‘rond’.

We constateren in het onderzochte idioom duidelijke verschillen tussen OL en WL, vroeger en nu. De woorden en uitdrukkingen die we in OL aantreffen, behoren haast zonder uitzondering tot de standaardtaal. In WL vinden we purismen (bestatigen, betoelaging, bureel, gevierde), beïnvloeding door de schrijftaal (ambtelijke taal, archaïsmen: bekomen, huwen, ouderling, overheden) en door het Frans (gallicismen: zich aanbieden, zich aangeven, derde leeftijd).

Er is een ‘willen en half durven’ (Goossens, 1981), dat zich weerspiegelt in een effectieve toenadering (comité, bureau, geneesheer) waarbij WL het Oosten vaak op een afstand volgt (gezelschap, vereniging, groep). Er blijft grote onzekerheid en twijfel door gebrek aan adequate taalkennis vanuit de omgangstaal, door de invloed van het -in Zuid-Nederland- toonaangevende Brabant en o.i. ook door een gebrek aan zelfvertrouwen dat tot uiting komt in een kennelijke angst niet te worden begrepen en in het afstoten van inheemse correcte woorden onder invloed van de Brabantse expansie.

Die onzekerheid bereikt ontegensprekelijk een hoogtepunt in 1950: dan vinden we het grootste aantal synoniemen in WL, vaak zelfs ‘verkeerde’ woorden waar vroeger ‘betere’ woorden voorkwamen (gegeerd, rijwiel, doorgaan). Zelfs in 1980 is er weinig toenadering tussen WL en OL, vergeleken met de vorige perioden (toegang/entree, gekend, opgemerkt/bekend, verschillend/divers), ondanks de toenemende communicatie, het efficiëntere taalonderwijs (?) en het feit dat bepaalde woorden uit het Zuiden algemeen aanvaard zijn. Een grote belemmerende factor blijft waarschijnlijk toch de hardnekkige weerstand in WL tegen bastaardwoorden. (Diverse, jubilaris, subsidie en vooral constateren en entree zijn markante voorbeelden).

5. Conclusie

Zowel bij de naamvallen als bij de woordvolgorde in meervoudige werkwoordsgroepen kunnen we een duidelijke aanvankelijke verwijdering vaststellen tussen de West- en oostlimburgse krantetaal. Ze begint al in 1860 en vindt haar hoogtepunt in 1890 en 1920. Een belangrijke factor zou de Eerste wereldoorlog kunnen zijn, een tijd waarin er weinig contact is tussen OL en WL. Bovendien was het krantebedrijf in WL totaal ontredderd. Na de oorlog ontstaan er wel weer een aantal kleinere kranten. Pas een tiental jaren later ontstaat daaruit één grotere nl. Het Belang van Limburg (Coninx, Leynen).

Na de aanvankelijke verwijdering volgt een toenadering tot elkaar.

Bij het lexicaal onderzoek ontstaat een enigszins ander beeld. Hoewel de verschillen tussen WL en OL ook hier geleidekijk kleiner worden, blijft uiteindelijk het onderscheid groter dan men op grond van de eerste twee onderzoeken zou verwachten. O.i. is dat te verklaren door de angstvallige aversie tegen het Frans in WL. Algemeen is de tendens dat veranderingen eerst plaats vinden in OL en een tijd later pas in WL.

Bibliografie

- Cajot J., De rijksgrens tussen beide Limburgen als taalgrens. Med. VLDN (1977) nr. 4.
- Coetsem F. van, De rijksgrens tussen Nederland en België, een in kracht afnemende taalgrens? In: *Zijn akker is de taal* (feestbundel Heeroma), Den Haag, 1970. Blz. 55-66.
- Coninx T., Het Algemeen Belang der Provincie Limburg 1879-1914. Verh. RU Gent, 1970.
- Goossens J., 'Belgisch beschaafd Nederlands' en Brabantse expansie. Ntg 63 (1970) 54-70.
- Goossens J., Vlaamse purismen. TNTL 91 (1975) 112-132, nr. 2.
- Goossens J., De ontwikkeling van het gesproken Nederlands in Vlaanderen. Nu Nog 23 (1975) 51-62, nr. 3.
- Goossens J., De gevolgen van 150 jaar België voor het taalgebruik in Vlaanderen. Versl. Med. KANTL (1981) 196-213, nr. 2.
- Goossens J., Willen en half durven in Vlaanderen. Nederlands van Nu 29 (1981) 126-133, nr. 5.
- Grauls J., Hoe het werd en hoe het moet zijn. Leuven, 1957.
- Leenen J., Ver(zuid)brabantsing van (Belgisch)Limburgs Nederlands. TT 22 (1970) 118-123.
- Leynen H., Een eeuw weekbladpers in Limburg. Antwerpen, 1936.
- Loey A. van, Verzorgd Nederlands. Versl. Med. KANTL (1981) 269-302, nr.2.
- Meeussen A.E. en V.F. Vanacker, De dubbele werkwoordgroep. Ntg 44(1951)36-50.
- Nierop M. van, De taal als tuin en wildernis. Antwerpen, 1963.
- Nierop M. van, Honderd taaie belgicismen. Hasselt, 1968.
- Nierop M. van, Woorden vertellen geschiedenis. Hasselt, 1968.
- Noë J., Algemeen Zuidnederlands? -Een taalenquête. Nu Nog 23 (1975) 1-11, nr.1.
- Paardekooper P., ABN-spraakunst; voorstudies; tweede deel. Den Bosch, 1958. Hoofdstukken 24 en 25.
- Pauwels A., De plaats van het hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin; twee delen. Leuven, 1953.
- Pauwels J.L., In hoever geeft het Noorden de toon aan? Nu Nog 2(1954)1-9, nr.4.
- Sassen A., Endogeen en exogeen taalgebruik. Ntg 56 (1963) 10-21.
- Schutter G. de, De dubbele werkwoordgroep in het Nederlands. Studia Germanica Gandensia 6 (1964) 45-84.
- Schutter G. de, Eksogeen taalgebruik in Zuid-Nederland. In Album Willem Péé. Tongeren, 1973. Blz. 117-123.
- Stroop J., Systeem in gesproken werkwoordgroepen. TT 22 (1970) 128-147, nr.3/4.
- Vroede M. de, De Belgisch-Limburgse pers van 1830-1860. Leuven, 1963.

Weijnen A. en F. van Coetsem, De rijksgrens tussen België en Nederland als taalgrens. *Bijdr. Med. Dial.-comm. KNAW* 18 (1957).

Idiotica

Claes D., Bijvoegsel aan de Bijdrage tot een Hagelandsch idioticon. Gent, 1904.

Cornelissen P.J. en J.B. Vervliet, *Idioticon van het Antwerpsch dialect*. Gent, 1906.

Endepols H.J.E., *Woordenboek of Diksjenaer van 't Mestreechs*. Maastricht, z.j.

Jaspars G., *Groéselder diksjenèr*. Gronsveld, 1979.

Kats J.C.P., *Remunjs waordebook*. Roermond, 1985.

Schoofs R., *Woordenboek van het dialect van Bree en omgeving*. Bree, 1988.

Staelens X., *Dieksjenèr van 't (H)essels*. Hasselt, 1982.

Stevens A., *Tóngërsë Diksjenêr*. Tongeren, 1986.

Tuerlinckx J.F., *Bijdrage tot een Hagelandsch idioticon*. Gent, 1886.

Dorothee Janssen en Max de Bruin